

عکس/تاریخچه خوشنویسی در ایران

۱۵ آبان ۱۳۹۳ ساعت ۱۶:۱۷

خوشنویسی یا خطاطی به معنی زیبانویسی یا نوشتن همراه با خلق زیبایی است و فردی که این فرآیند توسط او انجام می‌گیرد خوش نویسنام دارد خوشنویسی تقریباً در تمام فرهنگ‌ها به چشم می‌خورد اما در مشرق زمین و به‌ویژه در سرزمین‌های اسلامی و ایران در قله هنرهای بصری واقع است. خوشنویسی اسلامی و بیش از آن خوشنویسی ایرانی تعادلی است حیرت‌انگیز میان تمامی اجزا و عناصر تشکیل دهنده آن.

خوشنویسی یا خطاطی به معنی زیبانویسی یا نوشتن همراه با خلق زیبایی است و فردی که این فرآیند توسط او انجام می‌گیرد خوش نویسنام دارد، به‌خصوص زمانی که خوش نویسی حرفه‌ی شخص باشد. گاهی درک خوشنویسی به عنوان یک هنر مشکل است. به نظر می‌رسد برای درک و لذت بردن از تجربه بصری خوشنویسی باید بدانیم خوشنویس افزون بر نگارش یک متن، سعی داشته اثری هنری با ارزش‌های زیبایی شناختی خلق کند. از این رو خوشنویسی با نگارش ساده، مطالب و حتا طراحی حروف و صفحه‌آرایی متفاوت است. همچنین از آنجایی که این هنر جنبه‌هایی از سنت را در دل خود دارد باید آن را تا حدی از تاپوگرافی که مبتنی بر ارزش‌های گرافیکی مدرن و کارهای چاپی است متمایز کرد.

خوشنویسی تقریباً در تمام فرهنگ‌ها به چشم می‌خورد اما در مشرق زمین و به‌ویژه در سرزمین‌های اسلامی و ایران در قله هنرهای بصری واقع است. خوشنویسی اسلامی و بیش از آن خوشنویسی ایرانی تعادلی است حیرت‌انگیز میان تمامی اجزا و عناصر تشکیل دهنده آن.

پیدایش خط فارسی :

پیش از اسلام خطوط گوناگونی از جمله میخی و پهلوی و اوستایی در ایران رواج داشته‌است اما با پیدایی دین اسلام نیاکان ما الفبا و خطوط اسلامی را پذیرا شدند. تاریخ شکل‌گیری خط عربی و شیوه نگارش آن چندان به پیش از اسلام بر نمی‌گردد و تقریباً همزمان با گسترش اسلام و در سال‌های آغازین فتوحات اسلامی شکل گرفت.

هرچند ایرانیان خط کنونی خود را از عرب‌ها وام گرفته‌اند، با این حال در تکامل این خط و در تبدیل آن به هنر خوشنویسی نقش عمده‌ای داشته‌اند. ایجاد نقطه و اعراب در خط عربی را به فردی بنام ابوسعید دؤلی الفارس و در سده اول هجری نسبت داده

می‌شود که بیشتر برای جلوگیری از اشتباه خواندن قرآن توسط غیر عرب‌زبانان از جمله ایرانیان انجام شد.

علت پیدایش الفبا :

چون در زبان مصری گاو را اوا می‌گفتند لذا در ترسیم گاو فقط سر آن را که به صورت الف بود رسم کردند و شتر که در زبان مصری جیمل می‌گفتند و به شکل هفت لاتین بود رسم کردند و جیم گفتند و هم‌چنین بیت را که خانه باشد یک مربع مستطیل رسم می‌کردند در مرحله تقطیع فقط یک ضلع آن را رسم کردند و آن را ب نام نهادند و همین طرز تا آخر حروف الفباء و در نتیجه حروفی مستقل و باصدا تحصیل گردید و همگامی که فنیقی‌ها با مصری‌ها ارتباط یافتند این خط را گرفته تکمیل کردند و خط فنیقی بدست آمد. و از آن خط خطوط کوفی و یونانی و عبری و امثال آن تشکیل گردید.

سیر خط در ایران :

در ایران پس از اینکه خط تصویری تبدیل به میخی گردید و مدتی میخی و آشوری و بابلی و اوستایی نوشته می‌شد پس از پیدایش خط حروفی در مصر و فنیقیه و سرایت آن به یونان در دوره اقتدار سلوکیها خط مزبور رواج یافت و چنانچه می‌بینیم سکه آنها بهمان خط است و سپس اشکانیها هم همان خط را دنبال کردند و در زمان ساسانیان خط پهلوی با خط حروفی خیلی نزدیک شد تا اینکه بعد از اسلام خواه ناخواه خط کوفی در ایران رواج یافت و مسیر ترقی خود را پیمود و از کوفی بی‌نقطه به نقطه‌دار و نسخ و نستعلیق و ثلث و رقاع و شکسته و غبار و امثال آن ترقی کرد. در قرون که خط در ایران و ممالک اسلامی سیر صعودی می‌کرد هنرمندانی از مسلمین برخاسته‌اند که همیشه در تاریخ جای آنان باز است و سزاوار است که نام آنان برای ابد باقی بماند.

اوستا	کوفی	اوستا	کوفی
ا	ا	ا	ا
ه	ه	ه	ه
ح	ح	ح	ح
س	س	س	س
و	و	و	و
ع	ع	ع	ع

مقایسه‌ی حروف کوفی با اوستا از روی کتیبه‌ی لاجیم

«منقول از هنر و مردم» شماره ۲۸

در حالی که عمده تبدیل نگارش معمولی کلمات به خوشنویسی هنرمندانه به عهده ایرانیان بوده است، رفته رفته ایرانیان سبک و شیوه‌هایی مختص به خود را در خوشنویسی ابداع کردند. هرچند این شیوه‌ها و قلم‌های ابداعی در سایر کشورهای اسلامی هم طرفدارانی دارد اما بیشتر مربوط به ایران و کشورهای تحت نفوذ آن همچون کشورهای آسیای میانه، افغانستان، پاکستان و هند می‌باشد. در این منطقه نیز خوشنویسی همواره به عنوان والاترین شکل هنرهای بصری مورد توجه بوده و دارای لطافتی خاص است.

در ایران پس از فتح اسلام، خطاطی به شیوه نسخ وجود داشت. در زمان حکومت ایلخانیان، اوراق مذهب کتاب‌ها نخستین بار با نقش‌های تزئینی زینت یافت. در زمان حکومت تیموریان در ایران، خط و خوشنویسی به اوج کمال خود رسید. میرعلی تبریزی با ترکیب خط نسخ و تعلیق، خط نستعلیق را بنیان نهاد. مشهورترین خطاط قرآن در این دوره بایسنقر میرزا بود.

در ایران نیز برای امور مذهبی مانند کتابت قرآن یا احادیث و روایات و همچنین کتیبه‌نویسی مساجد و مدارس مذهبی بیشتر از خطوط ثلث و نسخ بهره می‌گرفتند که نزد اعراب رواج بیشتری دارد. هرچند ایرانیان در این قلم‌ها نیز شیوه‌هایی مجزا و مختص به خود آفریده‌اند.

خط کوفی مورق، مسجد جامع قزوین

خط تعلیق را می‌توان نخستین خط ایرانی دانست. خط تعلیق که ترسل نیز نامیده می‌شد از اوایل قرن هفتم پا به عرصه گذاشت و حدود یکصد سال دوام داشت تعلیق از ترکیب خطوط نسخ و رقاع به وجود آمد و کسی که این خط را قانونمند کرد خواجه تاج سلمانی بود. که بعدها به وسیله خواجه عبدالحی منشی استر ابادی بدان قواعد و اصول بیشتری بخشیده شد.

پس از خط تعلیق که نخستین خط شکل گرفته ایرانی بود. در قرن هشتم میرعلی تبریزی (۸۵۰ هجری قمری) از ترکیب و ادغام دو خط نسخ و تعلیق خطی بنام‌نسختعلیق بوجود آورد که نام آن در اثر کثرت استعمال به نستعلیق تغییر پیدا کرد. این خط بسیار مورد اقبال واقع شد و موجب تحول عظیمی در هنر خوشنویسی گردید. و بعدها در دوران شاه عباس صفوی به دست

خط نستعلیق علاوه بر خوشنویسانی که در حیطه ایران کنونی می‌زیستند. در خراسان بزرگ و کشورهای آسیای میانه، افغانستان و به‌ویژه خوشنویسان دربار گورکانیاندر هندوستان (که تعلق خاطر ویژه‌ای به فرهنگ ایرانی داشتند) رشد و پیشرفت قابل توجهی کرد.

بطور کلی قرنهای نهم تا یازدهم هجری را می‌توان قرن‌های درخشان در هنر خوشنویسی در ایران دانست. در اواسط قرن یازدهم سومین خط خالص ایرانی یعنی شکسته نستعلیق به دست مرتضی قلی خان شاملو حاکم هرات با تغییر دادن خط نستعلیق ابداع شد. علت پیدایش آن را می‌توان به سبب نیاز به تندنویسی و راحت‌نویسی در امور منشی‌گری و بیش از آن ذوق و خلاقیت ایرانی دانست. همانطوری که بعد از پیدایش خط تعلیق، ایرانیان به خاطر سرعت در کتابت، شکسته تعلیق‌آن را نیز بوجود آوردند. درویش عبدالمجید طالقانی این خط را به کمال رساند.

در دوران قاجار خط کاربرد اصلی خود یعنی کتابت را از دست داد. از یک سو با تاکید و توسعه سیاه‌مشق‌نویسی به سمت هنر ناب رفت و از دیگر سو با پدید آمدن روزنامه‌ها و چاپ سنگی خود را به هنرهای کاربردی نزدیک شد. در دوران پهلوی روند نیازهای مدرن تجاری و تبلیغی خط را از کنج کتابخانه‌ها و مجموعه‌های خصوصی به بستر اجتماع کشاند و جریانات هنری مدرنی شیوه‌هایی چون نقاشی خط را به‌وجود آوردند که کماکان مورد توجه محافل هنری جهان است.

در سالهای پس از انقلاب اسلامی خوشنویسی با اقبال عمومی روبرو شد و انجمن خوشنویسان ایران که در سال ۱۳۲۹ تشکیل شده بود نقش بارزی در رشد و توسعه کمی و کیفی این هنر به عهده گرفت. همچنین خطی به نام معلی در سالهای اخیر با تاثیر از خطوط اسلامی - ایرانی ثلث و شکسته نستعلیق توسط آقای حمید عجمی ابداع گردید که تاحدی مورد استقبال قرار گرفت. آخرین دستاورد خوشنویسی ایران را می توان به ابداعات خوشنویسی سبحان مهرداد محمدپور اشاره کرد ، خط سبحان یک خط قانونمند همانند نسخ و ثلث بوده و قابلیت کتابت و کتیبه نویسی فارسی و عربی را دارا می باشد و آن را در دسته ی خطوط کامل همانند خطوط شش گانه قرار داده اند.

علت پیدایش ابزارهای خوشنویسی :

وقتی ترسیم مقاصد تا اندازه‌ای روشن شد بشکل تصویر برخوردند- زیرا برای ترسیم یک مطلب کوچکی مدتها وقت لازم داشت مثلاً حجار باید تخته سنگ را تراشد و بعد مطلب را روی آن حجاری کند و سپس برای طرف فرستاده شود این بود که ب فکر افتادند که بجای حجاری و نقاری ترسیم کنند و برای رفع این نیازمندی باین نکته پی بردند که رنگی بسازند که با آن رنگ حروف را بنویسند بعد از مطالعات زیاد و رنگهای سبز و قرمز و آبی را از عصاره برگهای درختان و بوته ها بدست آوردند و به جای تیشه از چوب قلم تراشیدند و به جای تخته سنگ برگ پایپروس را مورد استفاده قرار دادند و مکاتبات سر و صورتی پیدا کرد تا به صورت امروزی رسید.

ابزارهای خوشنویسی :

وسایل و ابزار خوشنویسی در خلق یک اثر مطلوب بسیار موثرند. ابزار خوب مشوق هنرمند در ادامه کار و پیشرفت اوست.. ابزار مهم و اصلی خوشنویسی عبارتند از:

قلم‌نی نوع مرغوب آن از نی‌های دزفولی (برای قلم‌های ریز و متوسط) یا نی خیزران (برای درشت‌نویسی) تهیه می‌شود. کاغذ که در گذشته به صورت دستی ساخته می‌شد و مراحل تولید و پرداخت پیچیده‌ای داشت. امروزه کاغذهای گلاسه، به‌ویژه گلاسه‌مات، برای نوشتن مناسب‌ترند.

مرکب که باید مخصوص خوشنویسی باشد. بیش از همه مرکب مشک‌ی و پس از آن قهوه‌ای کاربرد دارد. برای کارایی بهتر و بیشتر می‌توان چند قطره آب مقطر یا گلاب را به مرکب و لایقه اضافه کرد. اینکار موجب جذب بیشتر مرکب بر روی قلم می‌شود و برای اجرای بهتر حروف کشیده بسیار مؤثر است.

افزون بر آن از وسایل خوشنویسی می‌توان به‌ابزار زیر اشاره کرد:

دوات، لایقه، قلمتراش، قطزن، سنگ تیزکن قلمتراش، قلمدان، زیرمشق از نوع فوم و یا چرمی، مسطره، ابزار به‌هم زدن لایقه و مرکب، قاشق مخصوص آب ریختن در دوات یا قطره چکان.

آدرس مطلب :

<https://www.cafetariikh.com/news/۳۵۱۳۸/عکس-تاریخچه-ایران-خوشنویسی>